

بررسی تأثیر آموزش راهکارهای فرهنگی - تربیتی رعایت پوشش اسلامی بر آراستگی دانشجویان دختر دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان فارس^۱

الهام محمدی^۱

سیده فاطمه موسوی^۲

محسن زارعی جلیبانی^۳

چکیده

هدف: هدف از نگارش مقاله حاضر، بررسی تأثیر آموزش راهکارهای فرهنگی - تربیتی رعایت پوشش اسلامی بر آراستگی دانشجویان دختر دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان فارس بود. **روش:** روش پژوهش در بخش کمی، شبه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل و در بخش کیفی، روش دیکلمن بود. جامعه آماری پژوهش، همه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی استان فارس در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ بود. راهکارهای ایجاد شناخت، الگوسازی، نکوهش ضد ارزش‌ها، زمینه‌های خطر ساز، انذار از عواقب بی‌عفتی و تصحیح نگرش به زن، به گروه آزمایش طی چهار جلسه دو ساعته به تناوب هر دو هفته یک جلسه در مدت دو ماه آموزش داده شد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه و مصاحبه بود که با استفاده از روش تحلیل کوواریانس، با اندازه‌گیری مکرر یک طرفه و تحلیل دیکلمن بررسی شدند. **یافته‌ها:** متغیرهای مقطع تحصیلی و شغل با مؤلفه‌های فرهنگی - تربیتی تفاوت معناداری داشت؛ اما با متغیر سال تحصیلی و مؤلفه فرهنگی - تربیتی در دو گروه کنترل و آزمایش در مرحله پس‌آزمون تفاوت معنادار وجود نداشت. یافته‌های کیفی منجر به استخراج درون‌مایه اصلی پیرامون راهکارهای فرهنگی - تربیتی از مصاحبه‌ها شد. **نتیجه‌گیری:** آموزش‌های نظری پوشش اسلامی نه تنها آثار مثبت نداشته، بلکه باعث فاصله گرفتن جامعه از فرهنگ اسلامی شده است.

واژگان کلیدی: فرهنگ حجاب، پوشش اسلامی، آراستگی، حجاب دانشجویان.

♦ دریافت مقاله: ۹۹/۱۲/۲۶؛ تصویب نهایی: ۰۰/۰۵/۱۲.

۱. دانشجوی دکتری رشته علوم قرآن و حدیث، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران (نویسنده مسئول) / نشانی: شیراز؛ کیلو متر ۵ شهر صدر، پردیس دانشگاه آزاد اسلامی شیراز، گروه معارف اسلامی / نمابر: ۰۰۷۱-۰۵۹-۳۶۴۱۰ / Email: famo0912@yahoo.com

۳. استاد یار گروه معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، واحد کازرون، دانشگاه آزاد اسلامی، کازرون، ایران.

الف) مقدمه

جمال دوستی و زیبایی طلبی، در نهاد انسان تعبیه شده است و بدین سبب، انسان آراستگی، پاکیزگی و منظم بودن را دوست دارد و از ژولیدگی، به هم ریختگی، نامنظم بودن و آلودگی متنفر است (طاهری نیا، ۱۳۹۰: ۲۴). آراستگی به معنای آراسته بودن (معین، ۱۳۶۰) و حجاب به معنای پوشش (ابن منظور، ۱۴۱۹: ۲۵۷) است. در دیدگاه برخاسته از وحی، انسان از ابتدا پوشش داشته و در صورت نبود آن احساس شرم و حیامی کرده است. وظیفه پوشش که اسلام برای زنان مقرر کرده است، بدین معنی نیست که از خانه بیرون نروند؛ بلکه پوشش زن در اسلام این است که زن در معاشرت خود با مردان، بدن خود را بپوشاند و به خودنمایی نپردازد. (مطهری، ۱۳۷۹: ۷۳)

پژوهشهای زیادی در زمینه حجاب و پوشش انجام شده است؛ برای مثال؛ علاءالدین (۱۳۹۸) بیان داشته که نهادینه کردن فرهنگ عفاف و حجاب باید از سنین کودکی و نوجوانی شروع شود. ابراهیمی و پوریوسفی (۱۳۹۸) دریافتند که دانشجویان با کنترل و اجبار و محدودیت زیاد، مخالف اند. یافته مختاریان پور (۱۳۹۰) این بود که نهادی کردن حجاب و عفاف باید طی سه مرحله برونی کردن، عینیت بخشی و درونی کردن صورت بگیرد. محمدی و قدسی (۱۳۹۵) بیان داشتند که زنان بیشتر از بعد اعتقادی به حجاب می نگرند و از لحاظ رفتاری کمتر به آن عمل می کنند. زاهدی و همکاران (۱۳۸۹) معتقدند با چپش صحیح آیات مربوط به «عفاف و حجاب» می توان این دو رفتار را در جامعه نهادینه ساخت. پیشوایی (۱۳۹۱) بیان داشته که بخش اندکی از دستورهای قرآنی درباره ترویج عفاف و حجاب در امر برنامه سازی به کار گرفته شده و از بخش زیادی از آنها غفلت شده است. ماهینی و خسرو پناه (۱۳۸۸) علل کم توجهی و بی توجهی دختران به مقوله حجاب را بیان کرده و برای ترویج این مقوله، راهکارهایی ارائه داده اند. از نظر فرزانه و امیریان زاده (۱۳۹۵) بهترین راهکار ارائه شده از سوی دانشجویان، مربوط به آزادی و استفاده نکردن از زور و اجبار و پس از آن، فرهنگ سازی و تبیین فلسفه و آثار سازنده رعایت موازین شرعی پوشش و حجاب است.

در سالهای اخیر، تحقیقات متنوع و بسیاری در موضوع فرهنگ حجاب، پوشش، عفاف و حیا به صورت کتابخانه ای و میدانی انجام شده و نتایج ارزشمندی هم به دست آمده است؛ اما تا کنون پژوهش آزمایشی برای ارزیابی راهکارها و نتایج به دست آمده، انجام نگرفته است.

ب) بیان مسئله

پوشش، حجاب و آراستگی، به مثابه رسانه ای ارتباطی و کنشی اجتماعی، از یک سو تحت تأثیر ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است و از سوی دیگر، متأثر از کنشگران اجتماعی، اعم از زن و مرد؛

الهام محمدی و همکاران ♦ ۷۹

لذا افرادی از روی ناآگاهی به دنبال الگوهای فاسد و مدهای عجیب غربی می‌روند. با وجود تلاشهایی که در این زمینه برای اصلاح الگوی پوشش شده است، ولی در سالهای پس از انقلاب به دلیل آسیب‌پذیری درونی جامعه و تهدیدهای بیرونی، انتقال فرهنگی حجاب با اختلال مواجه شده و رعایت نکردن حجاب اسلامی موجب جریحه‌دار ساختن وجدان جمعی و تبدیل آن به مسئله اجتماعی شده است (محبوبی منش، ۱۳۸۶). علت این مسئله را می‌توان از یک سو تهاجمات و توطئه‌های فرهنگی از سوی دشمنان اسلام، با هدف تضعیف جامعهٔ مسلمین و از سوی دیگر، فقدان نگاه راهبردی و روش‌مند به نهادینه کردن فرهنگ عفاف و حجاب در جامعه دانست. برای رفع این مشکل و فرهنگ‌سازی درست، باید در سه مرحلهٔ نهادینه‌سازی و گسترش و حفظ و نگهداری، برنامه‌هایی اساسی اجرا شود. از راهکارهایی که برای نهادینگی فرهنگ حجاب توسط پژوهشهای پیشین (فرزانه و امیران‌زاده، ۱۳۹۵) در حیطهٔ فرهنگی - تربیتی ارائه داده شده، می‌توان به مواردی همچون: نشان دادن پوشش غربی و غیر اسلامی به عنوان کاهندهٔ ارزشهای انسانی زنان، احساس بهتر داشتن با پوشش اسلامی، ارزشمند محسوب کردن پوشش اسلامی، نشان دادن پوششهای غربی به عنوان تهاجمی فرهنگی، ارزشمند جلوه دادن پوششهای غربی توطئه و استثماری دیگر برای جهان اسلام و ارائهٔ تنوع در پوشش اسلامی اشاره کرد. در پژوهش پیش رو، جزوهای آموزشی، مشکل از راهکارهای شش‌گانهٔ فرهنگی - تربیتی تهیه و تنظیم شد و به گروه هدف آموزش داده شد تا راهکارهای ارائه شده در حیطهٔ فرهنگی - تربیتی ارزیابی شود. (جدول ۱)

جدول ۱: محتوای آموزشی

شماره	راهکار	تبیین موضوع
۱	ایجاد شناخت و آگاهی در بین بانوان نسبت به فلسفهٔ حجاب	یکی از پایه‌های ایمان دینی در افراد، داشتن شناخت و آگاهی است. (ماهینی و خسروپناه، ۱۳۸۸)
۲	الگوسازی از طریق تکریم ارزشها به واسطهٔ تکریم انسانهای پاکدامن	در قرآن کریم برای تبیین این موضوع، داستانهایی (حضرت موسی (ع)، حضرت یوسف (ع)، حضرت مریم (س) و عبدالرحمان) ذکر شده که یکی از فلسفهٔ ذکر آنها اشاره به این آموزشهاست. (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۹)
۳	نکوهش ضد ارزشها	قرآن کریم گروهی را که سبب برهم زدن نظم طبیعی در عالم خلقت می‌شوند (لواط، زنا، آنها که از حدود الهی خارج می‌شوند) سرزنش می‌کند. (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۹)
۴	معرفی زمینه‌های خطرناک، تبیین و توضیح درست به کار بردن امیال در مکانها و زمانهای مناسب	در رابطهٔ میان زن و مرد عواملی وجود دارند که غفلت از آنها موجب می‌شود انسان گرفتار نقض شود، لذا قرآن کریم (زیبایی، خلوت، گفتگو) این عوامل خطرآفرین را معرفی می‌کند. (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۹؛ ماهینی و خسروپناه، ۱۳۸۸)
۵	انذار از عواقب بی‌عفتی و آگاهی جامعهٔ بانوان دربارهٔ پیامدهای منفی نسبت به بی‌حجابی	در این باره قرآن کریم پس از بیان داستانهای مخاطبان خود را از عواقب بی‌عفتی (هلاکت و عذاب الهی، رسوایی) ترسانده است. (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۹؛ ماهینی و خسروپناه، ۱۳۸۸)
۶	تصحیح نگرش نسبت به جنس زن در	این مورد سبب می‌شود دیگر دلیلی برای مخالفت با ارزشها برای بانوان باقی

جامعه و ترویج روحیه عفاف و حجاب	نماند. (ماهینی و خسروپناه، ۱۳۸۸)
---------------------------------	----------------------------------

لذا پژوهشگران این پژوهش، در پی اثبات این دو فرضیه اصلی اند:

۱. بین میانگین رعایت راهکارهای فرهنگی - تربیتی با مقطع تحصیلی، سال تحصیلی و شغل، تفاوت معناداری وجود دارد.
۲. اثربخشی آموزش راهکارهای فرهنگی - تربیتی بر رعایت پوشش اسلامی گروه آزمایش، معنادار است.

ج) روش پژوهش

پژوهش حاضر، کمی و کیفی است؛ روش پژوهش در بخش کمی، شبه آزمایشی با طرح پیش آزمون - پس آزمون با گروه کنترل و در بخش کیفی نیز روش دیگلمن بود. در این پژوهش، در مجموع ۶۰ نفر (۳۰ نفر گروه کنترل و ۳۰ نفر گروه آزمایش) مورد مطالعه قرار گرفتند. نمونه‌ها با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی ساده از بین دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاههای آزاد اسلامی استان فارس انتخاب شدند. در بین حجم نمونه، به صورت در دسترس، سه دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، کازرون و نورآباد ممسنی انتخاب و حجم نمونه به صورت مساوی بین آنها تقسیم شد که تعداد ۲۰ نفر از هر دانشگاه جزء حجم نمونه انتخابی قرار گرفت. برای انتخاب ۲۰ نفر، در هر دانشگاه فهرست دانشجویان تهیه و یک عدد به صورت تصادفی از فهرست انتخاب و به فاصله مناسب، اعداد بعدی انتخاب شد تا حجم نمونه کامل شود. از ۲۰ نفر حجم نمونه انتخاب شده در هر دانشگاه، بنا بر شرایط مطالعه و افراد شرکت کننده، ۱۰ نفر در گروه کنترل و ۱۰ نفر در گروه آزمایش قرار گرفتند؛ در حین انجام پژوهش، پنج نفر از افراد گروه آزمایش و دو نفر از افراد گروه کنترل از ادامه همکاری انصراف دادند. معیارهای ورود در این مطالعه برای نمونه‌های پژوهش، دانشجوی بودن در مقاطع کاردانی و بالاتر، شاغل به تحصیل بودن در دانشگاه آزاد اسلامی استان فارس، جنسیت مؤنث داشتن و تمایل به شرکت در پژوهش بود.

ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای دو قسمتی است که در قسمت اول به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مثل مقطع تحصیلی، سال تحصیلی و وضعیت اشتغال و در قسمت دوم، به سنجش تأثیر راهکارهای فرهنگی - تربیتی پرداخته شده است. پرسشنامه خودساخته مذکور، برگرفته از چک‌لیست راهکارهای فرهنگی - تربیتی است که پژوهشهای انجام شده در زمینه عفاف و حجاب ارائه داده‌اند. این پرسشنامه در مجموع، شش سؤال دارد که سه سؤال مربوط به بخش فرهنگی و سه سؤال مربوط به بخش تربیتی است. در این ابزار برای هر معیار، امتیازی از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم در نظر گرفته شده است؛ در صورتی که

۸۱ $\diamond$ الهام محمدی و همکاران

وضعیت رضایت‌بخش بوده و پاسخ کاملاً مثبت باشد، «کاملاً موافقم»؛ در صورتی که پاسخ مثبت باشد، گزینه «موافقم»؛ اگر پاسخ منفی باشد، گزینه «مخالقم»؛ چنانچه وضعیت رضایت‌بخش نبوده و پاسخ کاملاً منفی باشد، «کاملاً مخالقم» و اگر پاسخ‌دهندگان اطلاعاتی در این خصوص نداشتند و نمی‌توانستند اظهار نظر کنند، «نظری ندارم» گزینه انتخابی است.

به منظور تعیین اعتبار علمی پرسشنامه، از روش اعتبار محتوا استفاده شد؛ سپس برای ارزشیابی و بررسی در اختیار ۱۲ نفر از اعضای هیئت علمی گروه معارف اسلامی دانشگاه‌های آزاد شیراز، کازرون و ممسنی قرار داده شد و پس از انجام اصلاحات لازم، پرسشنامه نهایی تنظیم و استفاده شد. برای برآورد پایایی نیز از روش آزمون مجدد استفاده شد. بدین منظور، پرسشنامه تهیه شده توسط نمونه‌های واجد شرایط طی دو نوبت و به فاصله یک هفته تکمیل شد. سپس ضریب همبستگی پیرسون محاسبه شد. برای سنجش پایایی ابزار اندازه‌گیری، از آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای به دست آمده برای ۳۰ نمونه، برابر با ۸۳ درصد بود. پرسشنامه فرهنگی - تربیتی، به دو گروه آزمایش و کنترل داده شد. طول مطالب آموزشی هر جلسه به مدت دو ساعت و هر دو هفته یک بار طی دو ماه برای گروه آزمایش برگزار شد. طی این مدت به گروه کنترل هیچ‌گونه آموزشی داده نشد و در پایان دوره آموزشی پرسشنامه‌ها برای بار دوم به گروه کنترل آزمایش نیز داده شد و نتایج آن ثبت شد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری اس.پی.اس.اس-۲۳ استفاده شد. برای توصیف و تحلیل اطلاعات، از روش‌های آمار توصیفی (جداول توزیع فراوانی مطلق و نسبی، میانگین و انحراف معیار) و آمارهای استنباطی شامل تحلیل تک‌متغیره، اختلاف میانگین، نمره کلی پرسشنامه (فرهنگی - تربیتی) با متغیرهای مقطع تحصیلی، سال و شغل با استفاده از آزمون آنالیز کوواریانس با اندازه‌گیری مکرر یکطرفه (ANOVA) و با سطح اطمینان ۹۵ درصد ($P\text{-value} < 0.05$) محاسبه و گزارش شد. در گام بعد به منظور بررسی اثر آموزش در گروه‌های کنترل و آزمایش، ابتدا اختلاف نمره قبل و بعد پرسشنامه برای هر یک از گروه‌های کنترل و آزمایش محاسبه شد ($\text{diff} = \text{befor-after}$). در نتیجه برای پرسشنامه یک عدد different به دست آمد. لذا برای پرسشنامه فرهنگی - تربیتی یک نمره different وجود داشت و اختلاف میانگین این نمره را در گروه‌های کنترل و آزمایش، با استفاده از آزمون من ویتنی با سطح اطمینان ۹۵ درصد و سطح معناداری $p\text{-value} < 0.05$ محاسبه شد.

در بخش کیفی، مصاحبه‌هایی با گروه آزمایش انجام گرفت و یافته‌ها مصاحبه‌ای نیز با استفاده از روش تجزیه و تحلیل هفت مرحله‌ای دی‌کلمن تحلیل شد؛ بدین صورت که در مرحله اول، بعد از انجام هر مصاحبه، محتوای مصاحبه‌ها روی کاغذ ثبت و به دقت مطالعه می‌شد تا از متن یک درک کلی حاصل شود. در مرحله دوم، با بررسی و تفسیر متن هر مصاحبه توسط پژوهشگران، نکات مهم، پنهان و آشکار مصاحبه‌ها استخراج شد. در واقع؛ در این مرحله معانی آشکار و نهفته در توصیف‌های ارائه شده از طرف

فرهنگی - تربیتی	پیش آزمون	۱۵,۳۲	۶,۲۶	۲۵	۱۹,۶۰	۲,۹۱	۲۵
	پس آزمون	۱۷,۴۰	۴,۹۴	۲۵	۱۹,۲۸	۳,۱۸	۲۵

۲. یافته‌های کمی

یافته‌های آزمون فرضیه‌های پژوهش به تفکیک فرضیه‌ها عبارتند از:

یک) یافته‌های آزمون فرضیه اصلی اول: یافته‌های آزمون فرضیه اول مبتنی بر معناداری اثربخشی راهکارهای فرهنگی-تربیتی با مقطع تحصیلی، سال تحصیلی و شغل گروه آزمایش در جدول ۴ تبیین شده است. نتایج حاصل از تحلیل آزمون آنالیز واریانس یکطرفه نشان داده شده است. (جدول ۴)

جدول ۴: تعیین رابطه میانگین نمره راهکارهای فرهنگی-تربیتی با مقطع تحصیلی، رشته تحصیلی و شغل پس از آموزش در گروه آزمایش با استفاده از آزمون آنالیز واریانس یکطرفه

متغیر	تعداد	میانگین نمره	انحراف معیار	پی
مقطع تحصیلی	۱۲	۴۸,۸	۱۴,۵	۰,۰۴
	۱۳	۵۳,۳	۱۲,۳	
	۰	۰	۰	
سال تحصیلی	۹	۱۸	۵,۷	۰,۴۲
	۲	۲۳	۰	
	۲	۱۴	۹,۸	
	۱۰	۱۶	۳,۶	
	۲	۱۷	۰,۷	
شغل	۱۹	۱۸,۵	۴,۳	۰,۰۴
	۴	۱۲	۵,۸	
	۲	۱۷,۵۰	۰,۷	

رابطه بین میانگین نمره راهکارهای فرهنگی-تربیتی با مقطع تحصیلی، رشته تحصیلی و شغل، نشان داد که میانگین نمره راهکار فرهنگی-تربیتی با مقطع تحصیلی، رابطه معناداری داشت؛ به گونه‌ای که میانگین نمره در مقاطع مختلف متفاوت بوده و در مقطع کاردانی بیشترین نمره میانگین را داشت و این اختلاف معنادار دیده شد ($p=0,04$). همچنین بین میانگین نمره فرهنگی-تربیتی با سالهای تحصیلی اختلاف دیده شد؛ به گونه‌ای که بیشترین میانگین مربوط به سال دوم تحصیل بود و این اختلاف از نظر آماری معنادار نبود ($p=0,42$) و افراد بیکار بیشترین میانگین نمره فرهنگی-تربیتی را نسبت به شاغل پاره وقت و شاغل تمام وقت داشتند و این اختلاف از نظر آماری معنادار دیده شد ($p=0,04$).

دو یافته‌های آزمون فرضیه اصلی دوم: یافته‌های آزمون فرضیه دوم مبتنی بر معناداری اثربخشی آموزش راهکارهای فرهنگی - تربیتی بر گروه آزمایش است. یکی از پیش‌فرضهای تحلیل کوواریانس، فرض نرمال بودن مانده‌های مدل است. برای آزمون نرمال بودن از روش کلوموگروف - اسمیرنوف استفاده شد که نتایج آن در جدول ۵ آمده است.

جدول ۵: نتایج آزمون نرمال بودن متغیرهای پژوهش

متغیرها	آماره Z کلوموگروف - اسمیرنوف	سطح معناداری	تعداد مشاهدات
فرهنگی - تربیتی	۰,۹۵	۰,۳۱	۲۵

آماره Z کلوموگروف - اسمیرنوف برای متغیرهای پژوهش ($p > ۰,۰۱$) معنادار نیست. بنابراین، فرض نرمال بودن باقیمانده‌های مدل برای متغیرهای پژوهش آن تأیید می‌شود. پیش از اجرای تحلیل باید شرط عدم تعامل میان متغیر مستقل (گروه) و کواریته (پیش‌آزمون) با متغیر وابسته (پس‌آزمون) بررسی شود. نتایج به دست آمده در جدول ۶ قابل مشاهده است.

جدول ۶: آزمون تعامل میان گروه پیش‌آزمون با پس‌آزمون متغیرهای تحقیق

متغیرها	منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره آزمون	پی
فرهنگی - تربیتی	اثر تعامل پیش‌آزمون و گروه	۲۹,۰۶	۱	۲۹,۰۶	۱,۸۸	۰,۱۷۹

همان‌طور که در در جدول ۶ مشاهده می‌شود، برای متغیر مقدار آماره آزمون، تعامل میان گروه پیش‌آزمون با پس‌آزمون از لحاظ آماری معنادار نیست ($p > ۰,۰۵$) و شرط توازی شیبهای رگرسیون برای تحلیل کواریانس برقرار است. بنابراین، برای بررسی تأثیر آموزش راهکارهای فرهنگی - تربیتی، رعایت پوشش اسلامی بر آراستگی دانشجویان از آزمون تحلیل کواریانس استفاده می‌کنیم. نتایج به دست آمده در جدول ۷ قابل مشاهده است.

جدول ۷: تحلیل کواریانس اثربخشی راهکارهای فرهنگی - تربیتی رعایت پوشش اسلامی بر آراستگی دانشجویان

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره آزمون	پی	مجدور تا
فرهنگی - تربیتی	اثر متغیر مستقل	۱	۲/۴۶	۰/۱۳۹	۰/۷۱۱	۰/۰۰۳
	اثر پیش آزمون	۱	۵/۶۸	۰/۳۲۰	۰/۵۷۴	۰/۰۰۷
	خطا	۴۶	۱۷/۷۲۵			
	کل تصحیح شده	۴۹	۸۱۵/۳۲			

همان گونه که در جدول ۶ مشاهده می شود، آماره آزمون اثر متغیر مستقل مؤلفه فرهنگی - تربیتی در مرحله پس آزمون ($F=۰/۱۳۹, p>۰/۰۵$) معنادار نشده است. بنابر این، بین مؤلفه فرهنگی - تربیتی در دو گروه کنترل و آزمایش در مرحله پس آزمون، پس از حذف تأثیر پیش آزمون، تفاوت معنادار وجود ندارد و آموزش راهکارهای فرهنگی - تربیتی رعایت پوشش اسلامی بر آراستگی دانشجویان دختر تأثیر معنادار نداشته است.

۳. یافته های کیفی

در بخش کیفی، مصاحبه های انجام شده با استفاده از روش دیکلمن تحلیل و بررسی شد. نتایج به دست آمده، درونمایه اصلی را ارائه می دهند:

- عدم توجه به اجرای همه جانبه احکام قرآنی توسط مسئولان و توجه سوگیرانه نسبت به حکم حجاب اسلامی؛ مصاحبه شدگان تأکید داشتند که سوگیری های حساسیت زا به حکم حجاب اسلامی در تقابل با کم توجهی به دیگر احکام اسلامی، باعث شده عموم جامعه نسبت به حجاب و پوشش اسلامی تدافعی عمل کنند.
- خدا باوری و قرآن باوری؛ عموم مصاحبه شدگان، خدا باور بوده و قرآن را به عنوان کلام خداوند باور داشتند.
- احتمال تحریف معنوی در آیات قرآن؛ اغلب این باور وجود داشت که نمی توان مصونیت قرآن را از تحریف معنوی پذیرفت. بنابر این، احتمال می دادند حکم حجاب در قرآن در بعد تفسیری و مصداقی دچار تحریف شده باشد.

۸۶ ♦ بررسی تأثیر آموزش راهکارهای فرهنگی - تربیتی رعایت پوشش اسلامی ...

- ناباوری نسبت به اصل جادوادانگی قرآن در همه جوانب؛ مصاحبه‌شدگان، برخی مباحث قرآن، از جمله حکم حجاب را مناسب با نیاز مردم قرن بیست و یکم نمی‌دانند.

- عدم توجه عملی به جایگاه زنان در جامعه؛ اغلب بر این باور بودند که قرآن ارزش زنان را کاملاً حفظ کرده، حتی بیشتر از آنچه مورد وصف است؛ اما در جامعه به زنان ارزش و اهمیتی داده نشده است و اگر این راهکار حفظ ارزش زن در جامعه و خانواده به درستی اجرا شود، می‌تواند مانع از زیر سؤال بردن دین و کم‌ارزش شدن زن در جامعه شود؛ زیرا کمبود محبت درون خانواده، احساس خودکم‌بینی و نداشتن نگاه قرآنی به جنس زن در جامعه سبب شده است که زنان احساس کم‌ارزشی کنند و برای نشان دادن و اثبات خود، عملکردهایی مثل خودآرایی، نمایان کردن زینتهای زنانه، ارتباط با نامحرم و ... را در جامعه از خود بروز دهند.

- اجرای احکام پوشش و عفاف در جامعه به صورت تبعیض آمیز و مغایر با آیات کریمه؛ مصاحبه‌شدگان بر این باور بودند که احکام حجاب در جامعه ایران، ارتباط معناداری با مصونیت زنان ندارد؛ زیرا زنان بسیاری هستند که در این جامعه با داشتن حجاب و پوشش اسلامی، مصونیت و امنیت نداشته یا با ابزار پوشش اسلامی، خلافهایی غیر انسانی مرتکب می‌شوند. همچنین در قرآن کریم ابتدا عفت چشم و کنترل شهوت و جسم را به مردان امر کرده است؛ در حالی که در جامعه ایران با کم‌توجهی به این امر قرآنی به مردان، سوگیری تبعیض آمیزی نسبت به پوشش ظاهری زنان دارند.

ه) بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش حاکی از آن بود که در متغیرهای مقطع تحصیلی و شغل، تفاوت معناداری وجود دارد و این متغیرها در نوع پوشش تأثیر گذارند. برای متغیر سال تحصیلی تفاوت معناداری میان جامعه آماری دیده نشد؛ به گونه‌ای که بیشترین میانگین مربوط به سال دوم تحصیل بود؛ لذا این متغیر تأثیری در نوع پوشش ایجاد نخواهد کرد. از سوی دیگر، روشن شد که آماره آزمون اثر متغیر مستقل مؤلفه فرهنگی - تربیتی در مرحله پس آزمون ($F=0/139, p>0/05$) معنادار نشده است؛ بنابر این، بین مؤلفه فرهنگی - تربیتی در دو گروه کنترل و آزمایش در مرحله پس آزمون، پس از حذف تأثیر پیش آزمون، تفاوت معنادار وجود ندارد و آموزش راهکارهای فرهنگی - تربیتی رعایت پوشش اسلامی بر آراستگی دانشجویان دختر تأثیر معنادار نداشته است. بر این اساس، نتایج این پژوهش با تحقیقات امامی و همکاران (۱۳۹۳)، ماهینی و خسروپناه (۱۳۸۸)،

الهام محمدی و همکاران ♦ ۸۷

مختاریان پور (۱۳۹۰)، ابراهیمی و پوریوسفی (۱۳۸۹)، فرزانه و امیریان زاده (۱۳۹۵) و زاهدی و همکاران (۱۳۸۹) ناهمسو و با نتایج پژوهش محمدی و قدسی (۱۳۹۵)، علاءالدین (۱۳۹۸) و پیشوایی (۱۳۹۱) همسو است.

از نتایج بدیع به دست آمده در این پژوهش، ناکارآمدی آموزشهای نظری در جنبه فرهنگی و تربیتی است. به تعبیر دیگر؛ معضل مغایرت پوشش در جامعه ایران با احکام عفاف و پوشش اسلامی، به واسطه آموزشها و مباحثه‌های نظری از جنبه مؤلفه‌های فرهنگی حل نخواهد شد. با توجه به درونمایه‌های اصلی یافته‌های کیفی، می‌توان نتیجه گرفت که یافته‌های کمی و به ویژه کیفی، موارد ذیل را نشان می‌دهد:

- مباحث نظری درباره شناخت ماهیت قرآن، پایه‌های اعتقادی افراد جامعه را محکم خواهد کرد؛ پایه‌هایی که اساس رعایت احکامی چون احکام حجاب و پوشش است.

- آموزشهای نظری با عناوین حجاب و پوشش اسلامی و تبیین مستقیم تأثیر عدم رعایت پوشش اسلامی، نه تنها آثار مثبت ندارد، بلکه باعث فاصله گرفتن جامعه از این فرهنگ زیبای اسلامی می‌شود.

- برخوردهای سلبی در مواجهه با حجاب زدگی عمومی در جامعه ایران کارآمد نیستند. در همین راستا، سازوکارهای مدیریتی و اجرایی مواجهه با معضل حجاب زدگی در سطح کلان باید اصلاح شود.

- اجرای احکام پوشش و عفاف در جامعه به طور معناداری از نظر جنسیتی تبعیض آمیز است. به تعبیر دیگر؛ آنچنان که به رعایت پوشش اسلامی بانوان در جامعه توجه می‌شود، به رعایت عفاف چشم و جسم توسط مردان توجه نشده است.

- شیوه‌نامه‌های اجرایی عفت و پوشش اسلامی در ایران، مغایر با شیوه آیات کریمه است؛ چنانکه باید مطابق با شیوه قرآنی، ابتدا زمینه‌سازی‌های جامعه مؤمنانه انجام گیرد، سپس زمینه‌سازی‌هایی در راستای عفت چشم و جسم از سوی مردان و زنان صورت گرفته و در مرحله پایانی، پوشش ظاهری بانوان محور توجه قرار گیرد.

- عدم توجه عملی به جایگاه زنان در جامعه، از آسیبهای برآمده، از دیگر یافته‌های کیفی است.

پیشنهادها

۱. از آنجا که پژوهشهای متعددی به صورت نظری و میدانی درباره بحث پوشش و آسیب‌شناسی آن انجام شده است، پیشنهاد می‌شود پژوهشهایی مانند پژوهش حاضر که به صورت آزمایشی است، بیشتر انجام شود.

۸۸ ♦ بررسی تأثیر آموزش راهکارهای فرهنگی - تربیتی رعایت پوشش اسلامی ...

۲. آموزشها به صورت انگیزشی و مختارانه و در سنین پایین در قالب بازی و متناسب با هر مقطع سنی به طور غیر مستقیم و بر اساس و پایه‌های اعتقادی انجام گیرد تا مخاطب بتواند پوشش مناسب را مطابق با اعتقاد و باور صحیح انتخاب کند و دور از هر نوع تبعیض جنسیتی، از آموزشهای اجباری و در چارچوب دروس آموزشی در مقاطع تحصیلی متفاوت پرهیز شود.

۳. از هر گونه طرحهای سلبی و اجبار آمیز در نهادها، مؤسسات، مدارس و دانشگاهها پرهیز شود.

۴. قانونمند کردن عفت و پوشش اسلامی در جامعه، مطابق با آیات کریمه باشد؛ به این ترتیب که ابتدا درباره عفت چشم و کنترل شهوت و جسم از جانب مردان و سپس زنان، قوانینی تدوین، تصویب و اجرا شود؛ سپس به قوانین پوشش ظاهری زنان پرداخت.

گفتنی است که پیشنهادها می تواند غیر از موارد مذکور نیز باشد و قابل تعمیم در بعدهای دیگر است.

منابع

- قرآن کریم.
- ابراهیمی، زهرا و حمید پوریوسفی (۱۳۸۹). «طرح آسیب‌شناسی پوشش و آراستگی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال». *مطالعات میان فرهنگی*، سال پنجم، ش ۱۲.
- ابن منظور، محمدبن مکرم (۱۴۱۹ ق). *لسان العرب*، جلد چهارم. بیروت: [بی‌نا].
- امامی، سید مجید؛ محمد کاظم طاهری و سید مجید مطهرنژاد (۱۳۹۳). «شبه عوامل، زمینه‌ها و راه‌های مسئله حجاب در دانشگاه‌های ایران؛ بایسته‌های برنامه‌ریزی فرهنگی با استفاده از نظریه زمینه‌ای». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال چهارم، ش ۳.
- پیشوایی، فریده (۱۳۹۱). «راهکارهای قرآنی ترویج عفاف و حجاب و مقایسه آن با عملکرد رسانه ملی». *مطالعات جوان و رسانه*، ش ۴.
- زاهدی، عبدالرضا؛ ایوب امرایی و مریم نظریگی (۱۳۸۹). «روش قرآن کریم در نهادینه‌سازی عفاف و حجاب (با رویکرد ترتیب نزول)». *شورای فرهنگی اجتماعی زنان*، سال سیزدهم، ش ۴۹.
- طاهری‌نیا، احمد (۱۳۹۰). *آرایش و آراستگی از دیدگاه اسلام*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- علاء‌الدین، سید محمدرضا (۱۳۸۹). «شیوه‌های مؤثر برای نهادینه کردن حجاب و عفاف در کودکان و نوجوانان از منظر قرآن و روایات». *علوم قرآن و حدیث، قرآنی کوثر*، ش ۳۷.
- فرزانه، عبدالحمید و مژگان امیریان‌زاده (۱۳۹۵). «آسیب‌شناسی پوشش از دیدگاه دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی استان فارس». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال ششم، ش ۴.
- ماهینی، انیسه و عبدالحسین خسروپناه (۱۳۸۸). «راهکارهای ترویج پوشش اسلامی در بین دختران دانشجو». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، سال سیزدهم، ش ۳.
- محبوبی‌منش، حسین (۱۳۸۶). «تحلیل اجتماعی مسئله حجاب». *کتاب زنان*، ش ۳۸.
- محمدی، اصغر و میثم قدسی (۱۳۹۵). «بررسی نگرش به حجاب در بین زنان ۱۵ سال به بالای شهر ایلام و رابطه آن با متغیرهای دموگرافیک در سال ۱۳۹۵». *فرهنگ ایلام*، ش ۵۱-۵۰.
- مختاریان‌پور، گنجعلی (۱۳۹۰). «نهادی‌سازی عفاف و حجاب در جامعه: رویکرد فرایندی». *تحقیقات فرهنگی ایران*، ش ۱۵.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۹). *مسئله حجاب*. تهران: صدرا، چ پنجم.
- معین، محمد (۱۳۶۰). *فرهنگ فارسی معین*. تهران: امیرکبیر.
- The Holy Quran.
- Aladdin, Seyed Mohammad Reza (۲۰۱۰). "Effective methods for institutionalizing hijab and chastity in the blind and adolescents from the

perspective of the Qur'an and hadiths". *Quranic and Hadith Sciences, Quranic Kowsar*, No. ۳۷.

- Ebrahimi, Zahra & Hamid Pour Yousefi (۲۰۱۰). "Pathology of dress and grooming plan among students of Islamic Azad University, North Tehran Branch". *Intercultural Studies*, Fifth Year, Vol. ۱۲.
- Emami, Seyed Majid; Mohammad Kazem Taheri & Seyed Majid Motaharnejad (۲۰۱۴). "Pseudo-factors, contexts and solutions to the problem of hijab in Iranian universities; The requirements of cultural planning using contextual theory". *Journal of Culture at Islamic University*, Fourth Year, Third Issue.
- Farzaneh, Abdolhamid & Mojgan Amiranzadeh (۲۰۱۶). "Pathology of Coating from the Perspective of Male and Female Students of Islamic Azad University of Fars Province". *Culture in Islamic University*, Year ۶, No ۴.
- Ibn Manzoor, Muhammad Ibn Makram (۱۴۱۹ AH). *Language of the Arabs*. Vol. IV. Beirut.
- Mahboubi Manesh, Hossein (۲۰۰۷). "Social analysis of the issue of hijab". *Women's Book*, No. ۳۸.
- Mahini, Aniseh & Abdolhossein Khosropanah (۲۰۰۹). "Strategies to promote Islamic dress among female students". *Epistemological Studies in Islamic University*, Vol. ۱۳, No. ۳.
- Mohammadi, Asghar & Meysam Ghodsi (۲۰۱۶). "Study of attitudes toward hijab among women ۱۵ years and older in Ilam and its relationship with demographic variables in ۲۰۱۶". *Ilam Culture*, No. ۵۰-۵۱.
- Mokhtarianpour, Ganjali (۲۰۱۱). "Institutionalizing Chastity and Hijab in Society: A Process Approach". *Iranian Journal of Cultural Research*, No. ۱۵.
- Motahari, Morteza (۲۰۰۰). *The issue of hijab*. Tehran: Sadra Publications, ۲th edition.
- Moein, Mohammad (۱۹۸۱). *Definite Persian culture*. Tehran: Amirkabir.
- Pishvaei, Farideh (۲۰۱۲). "Quranic Strategies for Promoting Chastity and Hijab and Comparing It with the Performance of the National Media". *Young Studies and Media*, No. ۴.
- Taheri Nia, Ahmad (۲۰۱۱). *Make-up and beauty from the perspective of Islam*. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.

